

Галина Осіпчук
(Умань, Україна)

ЛІНГВІСТИЧНА ПРИРОДА КОРЕФЕРЕНТНОСТІ

Стаття продовжує цикл публікацій автора з вивчення кореферентності як мовного явища. Проаналізовано наукові праці лінгвістів. Розглянуто кореферентність як текстову категорію. Визначено змістову і стилістичну функції кореферентів як чинника зв'язності тексту.

Ключові слова: лінгвістика, референція, кореферент, функція, текст.

Осіпчук Г. Лингвистическая природа кореферентности.

Статья продолжает цикл публикаций автора по изучению кореферентности как языкового явления. Проанализированы научные труды лингвистов. Рассмотрена кореферентность как текстовая категория. Определены содержательная и стилистическая функции кореферентов как фактора связности текста.

Ключевые слова: лингвистика, референция, кореферент, функция, текст.

Osipchuk G. Linguistic nature of coreference.

The article continues the series of the author's publications on the study of coreference as linguistic phenomena. The scientific works of linguists has been analysed. The article considers the coreference as a text category. Defined semantic and stylistic features of coreferents as a factor of text connectivity.

Keywords: linguistics, reference, coreferent, function, text.

У сучасному мовознавстві значна увага приділена проблемі вивчення мовного явища «кореферентність». Семантична цілісність тексту та його зв'язність досягається за допомогою різних типів повторів. Серед них важливу роль відіграють кореференти, що комплексно і різнобічно характеризують один і той же референт. Термін кореферентність (лат. со- – префікс, що означає сумісність; лат. referent (referentis)) вживається для позначення предмета думки, з яким співвідноситься певне мовне вираження, відображене у свідомості елемента об'єктивної дійсності [3, с. 384].

Кореферентність – це функціонування номінативних знаків, які при позначенні одного і того ж референта базуються на відношеннях тотожності чи ідентичності. Іншими словами, це позначення спільного об'єкта різними номінаціями. Теорія кореферентності досліджує тотожні мовні одиниці, нерозривно пов'язана з теорією референції, що, у свою чергу, базується на вивченні подібності, схожості, тотожності.

Процес найменування тотожних об'єктів здавна цікавив багатьох дослідників. Явище тотожності знаків вивчали філософи та логіки, які розробили теорію референції. З часом учені звернули увагу і на лінгвістичний аспект цієї проблеми – тотожність висловлювань.

Було проведено низку досліджень, присвячених, з одного боку, вивченню логіко-філософських проблем найменування, значення та позначення об'єкта, а

з другого – категорій існування і подібності об'єктів, і встановлено взаємозв'язок логічних та емпіричних знань, що лежать в основі вивчення явища референції.

Необхідно зазначити, що в працях усіх учених домінантним було дослідження власне явища тотожності, що є обов'язковою умовою встановлення кореферентних відношень міжмовними одиницями. Проте кожен із дослідників пропонує особисте бачення цієї проблеми, і досить часто їхні погляди суперечать один одному, навіть можуть бути різновекторними.

Метою наукової праці є аналіз мовного явища – кореферентності. Поставлена мета передбачає виконання завдань: 1) простежити динаміку наукових розвідок дослідників-лінгвістів; 2) розглянути кореферентність як текстотвірну категорію.

Об'єкт дослідження – праці науковців, які вивчали кореферентність як філософське та мовне явища.

Предметом дослідження є лінгвістична природа кореферентності.

Уперше на проблему тотожності, що лежить в основі поняття референції, звертає увагу Аристотель. У своїх філософських працях він робить спроби аналізу цього явища. Проте тема стає особливо актуальною після сформульованого Лейбніцом закону тотожності, згідно з яким ідентичними є ті вислови, які взаємозамінні в реченні без зміни його істинного значення [1, с. 8].

Г. Фреге запропонував так звану формулу ідентичності висловлень. Як зазначає дослідник, «знаки є тотожними, якщо вони співвідносяться з одним і тим же позначуваним» [8, с. 183]. Учений наголошує, що з двох назв одного предмета чи об'єкта одна обов'язково є більш інформативною, а значенням власного імені є сам предмет, який ми позначаємо цим іменем.

Термін *референція* (англ. *reference*) у своїй основі має англійське дієслово *to refer*, що в перекладі означає «належати об'єкту, мати на увазі який-небудь об'єкт, посилаючись на що-небудь» [1, с. 5]. Іншими словами, референція – це «відношення актуалізованих, введених у мову імен, називних виразів, називних груп або їхніх еквівалентів до об'єктів дійсності (референтів та денотатів)» [2, с. 411].

Отже, досліджуване явище, що зародилося ще у філософській логіці, розвинулося в результаті вживання мовних виразів, спрямованих на немовні об'єкти (ті ж денотати, номінати, десигнати та референти).

Джерелом сучасної інтерпретації теорії референції стало спостереження за значенням і вживанням загальних назв у лексиці. Адже саме загальні назви мають у своєму значенні певний зміст, конотацію та одночасно здатні до денотації (позначення) предметів дійсності. Указуючи на предмет, вони несуть про нього певну інформацію.

Б. Рассел, намагаючись звільнитися від логічних «незручностей», що виникали внаслідок семантичного дуалізму Дж. Мілля, спробував чітко відділити власне назву від дескрипції. При цьому вчений розглядав два види дескрипцій – визначені й невизначені (або неоднозначні). Невизначена дескрипція має форму «такий-то» (певний об'єкт, для якого характерні певні властивості), а визначена дескрипція називає одиничний об'єкт [6, с. 41].

Значно пізніше після Фреге запропонована Расселом теорія допомагає запобігти труднощам, що виникають у результаті сприймання дескрипцій в інтерпретації речень із безденотатними іменами у своєму складі. Позицію Б. Рассела критикували К. Доннеллан та П. Стросон.

П. Стросон, оцінюючи логічний зміст явища референції, враховував і комунікативний аспект мови. Зокрема, він вважав, що значення (постійний зміст) – це функція типу речення, а істинність і референція – функція вживання чи використання цього типу. Учений стверджував, що дуалізм семантичної структури імен та іменних виразів більшою мірою пов'язаний із двома формами їхнього існування – в мові взагалі та в мовній реалізації зокрема. Оскільки істинність та референція є категоріями мови, то логічним буде їх розгляд у невід'ємному зв'язку з іншими мовними категоріями та поняттями [7, с. 55–86]. Крім того, вчений запропонував і нове бачення теорії референції, в основі якого лежить поняття теми мовлення.

Наступний – і, можливо, найбільш важливий – крок у напрямі прагматизації теорії референції зробив Л. Лінський, який зумів пов'язати акт референції із суб'єктом, який говорить. Референція, на думку вченого, здійснюється тими, хто користується саме мовою, а не засобами для вказівки на предмет мовлення. Якщо акт референції здійснює той, хто говорить, то він і є невід'ємною частиною від його комунікативних намірів. «Референція до когонебудь (*referring to someone*) – це дія, а посилання на когось чи вказівка на когонебудь (*meaning someone*) не є дією. Будучи дією особи, що говорить, референція може оцінюватися як правильний чи неправильний вчинок. Згадувати, говорити про когонебудь (*refer*) може бути важливим і необхідним, проте жоден з предикатів не підійде до значення виразу *to me and someone*» [5, с. 166].

У працях Дж. Серля акт референції представлений відношенням між наміром того, хто говорить, і спробою адресата дізнатися про цей намір.

С. Кріпке запропонував розділяти *референцію того, хто говорить* та *семантичну референцію*. Семантична референція визначається мовною конвенцією, референція того, хто говорить, – контекстом та намірами автора тексту. Узявши за основу теорію подібності, вчений відмежовує кореферентність від поняття синонімії.

Цій проблемі присвячені праці І. Беллерт. Основним у механізмі зв'язності тексту вона вважає повторення лексичних одиниць, а також цілих суджень. І найбільш важливими елементами в цьому плані є використання мовних показників (індексів).

Значну кількість праць присвятив вивченню мовного явища референції У. Куайн. Саме він виокремив чотири фази розвитку референції [4, с. 79–80].

Проблематику референції та пов'язаних із нею мовних явищ досліджував П. Адамець. На основі порівняння чеської та російської мов лінгвіст аналізує теоретичні та практичні аспекти проблематики преференційної співвіднесеності. Зокрема, дослідник звернув увагу на вживання вказівних займенників в обох мовах для експресивного та емоційного навантаження.

Актуальність теорії референції в мовознавстві вимагає цілісного розкриття її сутності, а це було неможливим без вивчення саме вербального аспекту референції – кореферентності, що полягає у відношенні між об'єктом дійсності та його різними репрезентантами.

Мовне явище кореферентності як один зі способів семантичної організації тексту глибоко досліджували російські лінгвісти. Семантико-синтаксичний, функціональний і комунікативно-прагматичний підходи в інтерпретації кореферентності запропонували Н. Арутюнова, В. Гак, О. Падучева, А. Чехов та інші дослідники.

Згідно з результатами досліджень Н. Арутюнової, до існування так званої конкретної (ідентифікуючої) референції найбільш пристосовані такі різновиди слів: 1) дейктичні займенники, які виконують вказівну функцію; 2) власні назви; 3) загальні назви, що виконують денотативну функцію (позначення) і утворюються за допомогою вказівних займенників [1, с. 18].

Отже, *семантичні* теорії (базуються на наукових працях Г. Фреге, Дж. Серля) виходять із того, що референція забезпечена значенням. Ця теза поширюється на власні імена. *Номінативні* теорії (С. Кріпке) стверджують, що референція забезпечується, насамперед, відношенням називання. *Дейктичні* теорії (Д. Каплан) у своїй основі стверджують, що суть референції полягає у вказівці на предмет. Саме до цього механізму і зводяться всі інші способи співвідношень слова та предмета дійсності.

Оскільки кожна з вищезгаданих теорій референції використовує лише один певний вид спілкування, то всі вони підлягають критиці.

Згодом Н. Арутюнова запропонувала назву такого значення – *ідентифікуюча функція референції* [1, с. 21]. Саме ідентифікуюча референція домінує у випадку, коли йдеться про предмет, відомий і тому, хто говорить про нього, і адресату. Якщо власні назви відсутні, то послуговуються виразами із сингулярним значенням, при цьому вказується якась певна властива ознака чи відношення.

Семантико-синтаксичні аспекти референційної тотожності мовних одиниць останнім часом стали увагою українських дослідників, зокрема Н. Гуйванюк, Л. Куриляк, І. Калініченко, О. Максим'юк та ін.

У лінгвістичних розвідках українських мовознавців представлені три класифікації кореферентних засобів (Н. Гуйванюк, Л. Куриляк та І. Микитюк). Зокрема, Н. Гуйванюк уперше в українському мовознавстві запропонувала комплексний аналіз формально-семантичних співвідношень синтаксичних одиниць з урахуванням їх структурно-семантичних і функціональних особливостей. Таким чином, українські дослідники аналізують явище кореферентності значно ширше, ніж звичайну тотожність певних лексичних і морфологічних одиниць у тексті.

Поняття єдності і зв'язності тексту трактуються як взаємопов'язані. Не останню роль у цьому відіграють кореференти. Явище кореференції – дискурсивне явище. Тільки поміщені в контекст ситуації, описуваної в дискурсі, а кореферентні вирази є засобом прояву внутрішньої єдності тексту, так як описують один і той же денотат.

Отже, кореферентність є текстовою категорією. Кореферентні пари і ряди в системі художнього твору виконують відповідну змістову і стилістичну функцію, є важливими (різнорівневими) чинниками зв'язності тексту.

У наступних наукових працях є необхідність проаналізувати семантичний та лексичний рівні кореферентів у художньому тексті, а також вплив цих мовних одиниць на формування ідіостилю письменника чи поета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Лингвистические проблемы референции / Н. Д. Арутюнова // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 13. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М. : Радуга, 1982. – С. 5–40.
2. Арутюнова Н. Д. Референция / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 411–412.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 608 с.
4. Куайн У. О. Референция и модальность / У. О. Куайн // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 13. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М. : Радуга, 1982. – С. 87–108.
5. Линский Л. Референция и референты / Л. Линский // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 13. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М. : Радуга, 1982. – С. 161–177.
6. Рассел Б. Дескрипции / Б. Рассел // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 13. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М. : Радуга, 1982. – С. 41–54.
7. Стросон П. Ф. О референции / П. Ф. Стросон // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 13. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М. : Радуга, 1982. – С. 55–86.
8. Фреге Г. Смысл и денотат / Г. Фреге // Семиотика и информатика. – Вып. 8. – М. : ВИНТИ, 1977. – С. 181–210.

Стаття надійшла 21.09.2015 року

УДК 811.161.2'282(477.86)

*Любов Осташ, Роман Осташ
(Львів, Україна)*

ЛЕКСИКА СЕЛА СТРИГАНЦІ ЯК ОБ'ЄКТ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ОПРАЦЮВАННЯ. К 1 (КАБА́К – КАПЕЛЮ́Х)

У статті запропоновано нові підходи до лексикографічного опрацювання лексики сучасного мовлення мешканців одного села. Разом із апелятивною лексикою у словник введено й оніми (прізвища, вуличні прізвиська, мікротопоніми). Окрім фразеологізмів, подано також узвичаєні вислови. У статті вміщено першу частину лексем, які починаються на літеру К. У кожній словниковій статті подано максимальну кількість прикладів-цитат із розмовного діалектного мовлення, особливо при тих значеннях, які можуть відрізнятися від значень певної лексеми у літературній мові.

Ключові слова: діалектологія, лексикографія, фразеологія, діалектне мовлення,